

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-296-4-32

КАРАЧИНА Н. П.

ORCID ID: 0000-0002-8316-2835

e-mail: karachyna.n@gmail.com

СЕМЦОВ В. М.

ORCID ID: 0000-0001-8981-8850

СМЕТАНЮК О. А.

ORCID ID: 0000-0001-5207-6451

e-mail: elena_smetaniuk@ukr.net

БАЛЪЗАН М. В.

ORCID ID: 0000-0001-6596-7763

Вінницький національний технічний університет

СТРАТЕГІЇ І РЕАЛІЇ ІНТЕГРУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ У МІЖНАРОДНЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ

У статті ідентифіковано суть, роль та значення економічних стратегій в контексті інтегрування вітчизняних агентів ринку у міжнародне бізнес-середовище. Досліджено основні аспекти щодо визначення поняття «стратегія», на цій основі описано та формалізовано ефекти і феномени, які імплементовано до загальної економічної теорії. Доведено коректність авторської методології досліджень на основі ідентифікації категорії «стратегія» в контексті різноманітних наукових підходів.

Визначено потенціал, основні проблеми щодо побудови економічних стратегій розвитку інтегрованих підприємств, а також окреслено основні загрози еволюції агентів ринку в результаті некоректного обрання інструментів стратегічного управління. Здійснено формалізацію категорій «стратегія – економічна поведінка» відповідно до авторської концепції, де окреслено ключові схожості та відмінності. Сформовано та узагальнено основні сутнісні риси економічних стратегій.

Підкреслено, що міжнародне бізнес-середовище активно використовується вітчизняними інтегрованими підприємствами як канал виведення фінансових ресурсів за межі країни. Особливу увагу приділено негативним наслідкам мінімізації податків, у т. ч. на основі реінвойсингу (зміна ціни товару) за умов використання компаній-нерезидентів. Акцентовано увагу на основних напрямках протидії проведенню дисфункційних економічних процесів. Встановлено, що відповідні дисфункції формування стратегій є прямим наслідком необґрунтованої, з точки зору деструктивності економічних процесів, лібералізації законодавства.

Встановлено, що саме інституційне середовище є одним із ключових факторів забезпечення результативності та ефективності проведення соціально-економічних змін в контексті впровадження стратегій розвитку інтегрованих підприємств. Показано, що дисфункції реформування економіки, у т. ч. прояви деструктивних моделей економічної поведінки підприємств стали, по суті, закономірним наслідком невиважених інституційних змін.

Ключові слова: економіка, підприємство, міжнародне бізнес-середовище, податки, інститути, ефективність.

NATALIA KARACHYNA,

VOLODYMYR SEMTSOV,

OLENA SMETANIUK,

MARINA BALZAN

Vinnytsia National Technical University

STRATEGIES AND REALITIES OF INTEGRATION OF DOMESTIC ENTERPRISES INTO THE INTERNATIONAL BUSINESS ENVIRONMENT

The article defines the essence, role and significance of economic strategies in the context of integrating domestic market agents into the international business environment. The main aspects of defining the concept of "strategy" are studied, and on this basis, the effects and phenomena that are implemented in the general economic theory are described and formalized. Based on the identification of the category of "strategy" in the context of various scientific approaches, the correctness of the author's research methodology is proven.

The potential and main problems faced in the process of working up economic strategies for the development of integrated enterprises are identified, as well as the main threats posed to the evolution of market agents as a result of incorrect choice of strategic management tools are outlined. The categories of "strategy - economic behaviour" have been formalized following the author's concept, which outlines key similarities and differences. The main features of economic strategies are formed and generalized.

It is emphasized that the international business environment is actively used by domestic integrated enterprises as a channel for removing financial resources outside the country. Particular attention is paid to the negative consequences of tax minimization, including the cases of re-invoicing (change in the price of goods) under the conditions of using non-resident companies. Emphasis is given to the main ways of stopping dysfunctional economic processes. It is established that from the point of view of the destructiveness of economic processes, the corresponding dysfunctions of strategy formation are a direct consequence of unjustified liberalization of the legislation.

It is defined that the institutional environment itself is one of the key factors of ensuring the effectiveness and efficiency of undergoing a socio-economic change in the context of implementing strategies for the development of integrated enterprises. It is pointed out that the dysfunctions of economic reform, including the destructive models of economic behaviour of enterprises, have become, in fact, a natural consequence of thoughtless institutional changes.

Keywords: economy, enterprise, international business environment, taxes, institutions, efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Очевидно, що на сьогодні основною тенденцією у вітчизняній економіці залишається подальший розвиток ринкових відносин. Однак з огляду на існуючі проблеми стосовно забезпечення ефективного інтегрування вітчизняних підприємств у міжнародне бізнес-середовище вкрай важливим завданням стає створення відповідних механізмів щодо оптимального та раціонального використання обмежених ресурсів за умови збалансованого соціально-економічного розвитку держави. Такі пріоритети потребують постановки нових задач, концепцій і використання нових методів під час формування якісних стратегій розвитку вітчизняних підприємств в сучасних реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В останній час зростає актуальність досліджень, пов'язаних з використанням стратегій інтегрування вітчизняних підприємств у міжнародне бізнес середовище. Така особливість, на нашу думку, обумовлена певним вичерпанням можливостей відомих підходів до пояснення суті поняття «стратегія». У цьому зв'язку стратегії розглядаються здебільшого як інструмент підвищення ефективності функціонування підприємств шляхом поєднання інтересів учасників міжнародного бізнес-середовища в контексті раціонального використання ресурсів.

Проблемами побудови стратегій як одного з важливих інструментів забезпечення ефективного управління займалися такі науковці, як М. Мескон, М. Альберт, К. Ендрюс, І. Ансофф, А. Чандлер, Б. Мізюк, Б. Карлоф, І. Бланк, Дж. Майнер, Г. Стейнер, І. Комарницький, М. Мартиненко та ін. Саме цими авторами обґрунтовано фундаментальні принципи стратегічного управління. Разом з тим важливо відзначити, що відомі до останнього часу дослідження щодо пошуків шляхів ефективного використання стратегій в економіці мають здебільшого фрагментарний характер.

Формулювання цілей статті

Метою статті є ідентифікація ролі, реального стану, проблем та перспектив стратегічного управління, його впливу на ефективність діяльності вітчизняних підприємств, у т. ч. з урахуванням особливостей міжнародного бізнес-середовища, ринкових відносин та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нині, в умовах загострення соціально-економічної ситуації в світі, особливого значення набувають дослідження ролі стратегій як фактору мінімізації виникнення конфліктів. Сутність вищезазначеного обумовлена тим, що саме стратегії містять у собі приховані резерви, які можна використати в контексті максимізації загальної вартості, а також прискорення економічного розвитку підприємств.

Важливо відзначити, що складність вивчення підходів використання стратегій в економіці обумовлена тією обставиною, що стратегія є категорією міждисциплінарною. Адже поняття «стратегія» дослівно означає «мистецтво генерала», іншими словами, за походженням це військовий термін [1]. У науці та практиці управління категорія «стратегія» використовується з 1950-х років. До речі, концепцію стратегії вперше було розроблено в 1960-ті роки А. Чандлером, К. Ендрюсом, І. Ансоффом [2–5].

Очевидно, що нині поняття «стратегія» є складним та багатоплановим, у першу чергу економіко-правовим та соціальним явищем, яке є базисом побудови відносин між агентами ринку. Так, класичним визначенням терміна є розкриття стратегії як засобу досягнення цілей підприємства. Такий підхід, по суті, передбачає, що формулювання стратегічних цілей підприємства невід'ємно пов'язане з розробленням шляхів їх досягнення, що обумовлює розуміння стратегії як плану або моделі дій.

Важко не погодитися з А. Чандлером, який стверджував [2, с. 129], що стратегія – це визначення основних довгострокових цілей і завдань підприємства, визначення курсу дій і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення. У свою чергу, американські науковці М. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі розуміють під категорією «стратегія» детальний всебічний комплексний план, який направлений на забезпечення здійснення місії організації та/ або установи та досягнення її цілей [6]. Доцільно відмітити, що більшість сучасних наукових досліджень теорії стратегії базується на твердженні, що «стратегія» як шлях досягнення цілей організації [7].

Наприклад, Б. Мізюк, чітко ідентифікує стратегію як всебічний план, який призначений для забезпечення поведінки фірми і досягнення нею цілей [1, с. 12]. Цей автор вдало розрізняє два підходи у понятті стратегії. Так, перший характерний для централізованих типів економік, іншими словами, мається на увазі конкретний довготерміновий план, за якого усі зміни зовнішнього оточення передбачувані, а соціально-економічні процеси, є детермінованими. В другому випадку стратегія, по суті, виступає специфічним напрямом розвитку агента ринку в умовах біфуркації.

Цікавою, проте не зовсім коректною представляється точка зору Б. Карлофа, який визначив стратегію як узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення встановлених цілей шляхом координації і розподілу ресурсів компанії [8]. Доповнюючи цю тезу А. Шегда справедливо підмітив, що «стратегія підприємства – узагальнена модель дій, спрямованих на досягнення мети через розподіл, координацію та

ефективне використання ресурсів; система правил і способів реалізації стратегічної концепції розвитку підприємства» [9]. До речі, свого часу вчені Дж. Майнер та Г. Стейнер [10] також були прибічниками класичного підходу та ідентифікували поняття «стратегія» як формулювання місії організації, її намірів і цілей, політики, програми та методів їхнього досягнення. Неважко помітити, що в економічній науці взагалі відсутня єдність думок та підходів з приводу визначення суті та ролі категорії «стратегія» в контексті інтегрування вітчизняних агентів ринку в міжнародне бізнес-середовище.

Таким чином, можна стверджувати, що нині серед науковців немає єдності як стосовно ролі, принципів побудови ефективних економічних стратегій, так і механізмів використання стратегічного управління. Така неузгодженість примушує більш детально розібратися у суті формування та реалізації економічних стратегій.

Переконані, що нині немає сенсу зводити до єдиного терміну багатогранну суть терміна «економічна стратегія», оскільки вона повинна мати конкретне призначення та зміст, які мають залежати від можливостей та умов діяльності кожного конкретного підприємства.

Узагальнення наведених поглядів науковців обумовило їх об'єднання у декілька підходів, згідно з якими стратегія підприємства розглядається як: 1) комплексний план або модель дій, спрямованих на досягнення мети (засіб досягнення цілей підприємства); 2) набір правил прийняття рішень і способів реалізації стратегічної концепції розвитку підприємства; 3) загальний напрям дій, які визначають перспективний розвиток підприємства стосовно досягнення конкурентних переваг та успіху діяльності; 4) позиціонування підприємства у зовнішньому, у т. ч. міжнародному бізнес-середовищі конкурентів; 4) «влучний інструмент», який вимагає від конкурентів витратити ресурси.

Дослідження та узагальнення розкритих трактувань категорії «стратегія» вітчизняних та іноземних вчених в контексті окреслених концепцій представлено на рис. 1.

Рис. 1. Узагальнення сутності категорії «стратегія» підприємства

Джерело: на основі [1–10].

Необхідно відзначити, що з огляду на окреслену позицію, в економіці варто ідентифікувати стратегії з позиції результату та процесу:

– стратегія як результат – це, по суті, сформована концепція розвитку підприємства, яка включає загальний напрям дій, що визначають перспективний розвиток підприємства стосовно досягнення конкурентних переваг та успіху діяльності;

– стратегія як процес – це фактично план дій, призначений для реалізації визначених стратегією цілей у відповідності до наявних засобів, а також набір правил прийняття управлінських рішень та/або способів реалізації стратегічної концепції розвитку підприємства.

Вважаємо, що стратегія підприємства як процес є цільовим містком між сформованою стратегією (стратегія – результат) та економічною поведінкою підприємства. Так, якщо розглядати стратегії підприємств в контексті міжнародного бізнес-середовища, то ця обставина зумовлює нас ідентифікувати, яким чином стратегії пов'язані з економічною поведінкою. До речі, авторське трактування категорій «стратегія – економічна поведінка» представлено на рис. 2.

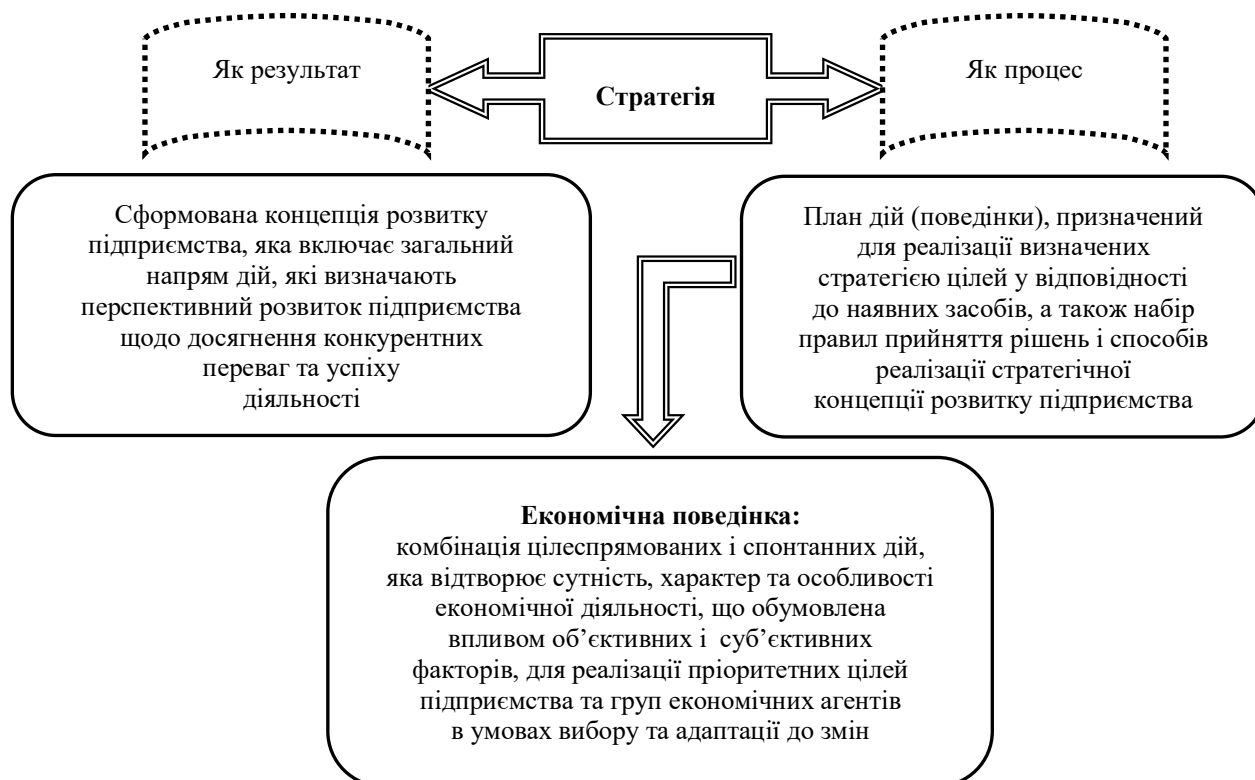

Рис. 2. Авторське трактування категорій «стратегія – економічна поведінка» у їх взаємозв'язку
Джерело: на основі [11].

Нині важливо ідентифікувати основні сутнісні риси стратегії: 1) засіб досягнення мети та орієнтирів-цілей, яких прагне досягти підприємство, що можуть змінюватися в окремі моменти і на різних рівнях ієрархії; 2) узгодження з місією, орієнтирами, які визначило для себе підприємство; 2) відповідна реакція на можливий вплив зовнішнього середовища, у т. ч. міжнародного; 3) процес розробки стратегії не завершується якоюсь дією, тобто розробляється лише загальний напрямок та алгоритм; 4) використання узагальненої, неповної та неточної інформації щодо альтернатив розвитку; 5) сформована стратегія використовується для розробки подальших економічних проектів із застосуванням специфічних пошукових методів; 6) необхідність у стратегії зникає, як тільки реальний процес розвитку починає виводити підприємство на очікуваний результат; 7) реалізація стратегії, по суті, це процес внесення інституційних змін у вже існуючі стратегії, відкидаючи ті з них, що не можуть бути здійснені (помилкові стратегії) та доповнюючи тими, що реально виникають при поточній взаємодії із зовнішнім середовищем, у першу чергу мова йде про міжнародне бізнес-середовище.

Вирішення проблем щодо формування ефективних стратегій [11–13] є першочерговим актуальним завданням за умов посилення інтеграції до європейського простору, що вже тривалий період є основним вектором розвитку України. Саме тому корегування реформ загалом повинно передбачати зміни ринкових умов з метою формування відповідно соціально орієнтованого інституційного середовища. Послідовність ланцюга при формуванні цієї мети є ключовим моментом, який потребує окремого опису.

Так, по-перше, реальні зміни можливі лише за рахунок зміни «правил гри» – умов ринку. А це

означає, що в економічній системі на всіх її складових повинні виникнути імпульси, що свідчили б про пряму вигідність ведення бізнесу, при чому насамперед на сільських територіях. Практична сторона питання не викликає якихось принципових складнощів, адже стратегії стимулювання бізнесу апробовані в усьому світі в різних ментальних та соціально-економічних умовах. Інструментарій таких стратегій базується на особливій регіональній та податковій політиці, спеціальних програмах підтримки бізнесу, створенні особливого інвестиційного середовища, проведенні роз'яснювальної роботи в решті-решт.

По-друге, ефективні зміни інституційного середовища – під цим ми розуміємо зміну пріоритетів та потужності впливу інститутів – можливі лише в комплексі із перетвореннями ринкового середовища. Всі інші стратегії, наприклад, спеціальної регулятивної політики, що передбачала б зростання ролі держави, є скоріше за все прихованими формами уникнення реального вирішення проблеми та потенційним джерелом корупції.

На жаль, аналіз діяльності сучасних інтегрованих підприємств (холдинги, кластери та ін.) в Україні показав, що вони створюються з метою максимізації ефективності економічної діяльності, але здебільшого за умови двох основних стратегій: 1) мінімізації оподаткування, у т. ч. на основі реінвойсингу (зміна ціни товару); 2) створення захисних механізмів від ворожого поглинання (рейдерства). В даному разі терміни «мотиви» і «стратегії», очевидно, є синонімічними. Якщо в економічно розвинутих державах, як правило, інтегровані підприємства функціонують у вигляді відкритого типу (тобто формально узаконеній формі), де при створенні підприємства відомо, яке підприємство є «ключовим гравцем» (ініціатором створення або інтегратором), то в українській ліберальній економіці у більшості випадків інтегровані підприємства функціонують у вигляді системи закритого в інформаційному контексті типу, при чому досить часто головне підприємство є латентним агентом ринку. Так, якщо в країнах з розвинутою ринковою економікою керівники інтегрованих підприємств публічно взаємодіють з органами державної влади і, звідси, несуть певну соціальну, найчастіше формалізовану відповідальність, то в Україні засновники та / або вищий менеджмент таких підприємств, як правило, співпрацюють переважно у неформалізованій формі лише з окремими представниками влади, які здатні сприяти розвитку бізнесу (отримання різноманітної допомоги, захисту тощо). Слід відмітити, що цей аспект, який може бути віднесеним до сфери етики вітчизняного бізнесу, є тією проблемою, яка тільки починає усвідомлюватися соціумом.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Практика доводить, що домінуючою стратегією для українського бізнесу залишається проведення політики «маневрування» у законодавстві та намагання розвиватися в контексті застосування рентоорієнтованих моделей економічної поведінки. В основі отримання цієї ренти лежить використання підприємствами економічної стратегії ухилення від відповідальності (фінансово-економічної, соціальної та ін.). Саме ця компонента є однією із найбільших соціально-економічних загроз сьогодення, при чому як на державному, так і на міжнародному рівнях.

Відтак лише комплексний підхід щодо дослідження стратегій розвитку підприємств, а також врахування складних та суперечних особливостей еволюції агентів ринку, здатен визначити ефективні шляхи їхньої інтеграції у міжнародне бізнес-середовище. В іншому випадку, посилення дисфункцій, що проявляються у масовій несплаті суб'єктами господарювання податків (зборів) до бюджетів усіх рівнів, фінансових спекуляціях, стратегічних дефолтах неминуче сприятиме наростанню соціальної напруги (диференціації), і як наслідок, посиленню деформацій ринкової моделі економіки в Україні.

Література

1. Мізюк Б.М. Стратегічне управління. Львів: Магнолія плюс, 2006. 392 с.
2. Chandler A.D. Strategy and structure; Chapters in the History of the history of the Industrial Enterprises. MIT Press, Cambridge, Mass, 1962. 463 p.
3. Ансофф І. Стратегическое управление : сокр. пер. с англ. / Науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
4. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. 302 с.
5. Галушка З. І., Комарницький І. Ф. Стратегічний менеджмент. Чернівці : Рута, 2006. 248 с.
6. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоурі Ф. Основы менеджмента. Москва: Дело, 1992. 702 с.
7. Гужавіна І.В. Фінансова стратегія та її роль в системі управління підприємством. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2019. № 4. С. 85-91.
8. Карлоф Б. Деловая стратегия. Москва: Экономика, 1991. 239 с.
9. Шегда А. В. Менеджмент. Київ: Знання, КОО, 2002. 583 с.
10. Steiner G.A., Miner J. B. Management Policy and Strategy: text, Readings and Cases. New York: McMillan, 1977. 577 p.
11. Карачина Н. П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління: монографія. Вінниця: Книга-Вега, 2010. 416 с.
12. Семцов В. М. Інституціоналізація організаційно-поведінкових змін у діяльності підприємств аграрної сфери України: концепт неспостережуваних економічних процесів: монографія. Вінниця:

ФОП Рогальська І. О., 2018. 480 с.

13. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. / Гудзинський О. Д. [та ін.]; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020. 313 с.

References

1. Mizyuk, B.M. (2006), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], Magnolia plus, Lviv, Ukraine.
2. Chandler, A.D. (1962), *Strategy and structure; Chapters in the History of the history of the Industrial Enterprises*. MIT Press, Cambridge, Mass, UK.
3. Ansoff, I. (1989), *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management], Economics, Moscow, Russia.
4. Pastukhova, V.V. (2002), *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom: filosofiia, polityka, efektyvnist'* [Strategic management of the enterprise: philosophy, policy, efficiency], Kyiv, Ukraine.
5. Galushka, Z.I. and Komarnytskyi, I.F. (2006), *Stratehichnyj menedzhment* [Strategic management], Ruta, Chernivtsi, Ukraine.
6. Mescon, M.X. Albert, M. and Khedouri, F. (1992), *Osnovy menedzhmenta* [Management Basics], Moscow, Russia.
7. Guzhavina, I.V. (2019), "Financial strategy and role in enterprise management systems", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 4, pp. 85–91.
8. Karlof, B. (1991), *Delovaja strategija* [Business strategy], Economics, Moscow, Russia.
9. Shegda, A.B. (2002), *Menedzhment* [Management], Knowledge, Kyiv, Ukraine.
10. Steiner, G.A. and Miner, J. B. (1977), *Management Policy and Strategy: text, Readings and Cases*, McMillan, New York, USA.
11. Karachyna, N.P. (2010), *Ekonomichna povedinka mashynobudivnykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka upravlinnia* [Economic behavior of machinery and equipment enterprises: theory, methodology, management practice], Book-Vega, Vinnytsia, Ukraine.
12. Semtsov, V.M. (2018), *Instytutsionalizatsiia orhanizatsijno-povedinkovykh zmin u diial'nosti pidpriemstv ahrarnoi sfery Ukrainy: kontsept nesposterezhvanykh ekonomichnykh protsesiv* [Institutionalization of Organizational and Behavioral Changes in the Activity of Enterprises of the Agrarian Sphere of Ukraine: the Concept of Unsuccessful Economic Processes], Vinnytsia, Ukraine.
13. Hudzinsky, O.D. (2020), *Stratehichnyj menedzhment* [Strategic management], Kyiv, Ukraine.

Надійшла / Paper received :07.04.2021

Надрукована/Printed : 01.07.2021